

Актуальні проблеми навчання української мови у процесі профільної підготовки студентів нефілологічних факультетів ВНЗ

Климова Катерина

Житомирський державний університет імені Івана Франка

«Найголовніший обов'язок кожної держави — всіма можливими силами дбати про якнайкращий розвиток спільної для всіх племен її народу літературної мови як найміцнішої основи для його духовного об'єднання <...>. Кожна держава, що дбає про своє майбутнє, мусить давати своїм меншинам повну змогу нормально розвивати свої літературні мови <...>. На кожному кроці й кожної хвилини охороняй честь своєї рідної мови, як свою власну, більше того — як честь своєї нації. Хто не береже честі своєї рідної мови, той підкопує основи своєї нації» [Іван Огієнко 1936: 67]. Ці слова сьогодні набувають особливої ваги, оскільки йдеться про духовне відродження українців як нації, а цей процес неможливий без якісних змін у системі національної освіти. Про мовну політику держави і відповідну увагу уряду до навчання молодих громадян української мови свідчить виступ Президента Віктора Ющенка на підсумковій колегії МОНУ: «На перше місце я б поставив тему мови. Насамперед ми говоримо про розвиток української мови в самій Україні. Це не експансія на якусь мову. Українська мова розвивається за рахунок української мови. Не за рахунок іншої. Інші мови також будуть мати свою підтримку...Дуже хотілося б, аби у ваших колах панувала українська мова. Щоб особисто ви знали цю мову і користувалися нею, якщо ми говоримо про еліту нації. Якщо ви хочете знищити суверенитет країни, її незалежність — не треба запускати бомбу ядерну чи якусь іншу. В нації треба забрати чотири речі, щоб вона зникла як держава: мову, традиції, історію і національну церкву. І тоді ми готові бути під покровом держави будь-якої нації. Тільки не своєї. Мова — це те, що нас ідентифікує як українців» [Ющенко 2005: 117].

Одним із пріоритетних напрямів діяльності держави у сфері освіти і науки на найближчий період є досягнення європейського

рівня якості і доступності освіти, зокрема вищої: «Найперше і найголовніше — це забезпечення якості вищої освіти, яка ще ніколи не мала такого важливого соціального і економічного значення, як у теперішній час. Завдання освіти — сприяти гармонійному розвитку особистості, давати їй *не тільки спеціальні вміння і навички, а й учити спілкуватися зі світом, розуміти інших*» [Ніколаєнко 2005: 94]. Йдеться насамперед про формування *комунікативної професійної культури випускників університетів*. Оновлення змісту й структури вищої освіти зумовлено загальними світовими тенденціями розвитку. Освітнє середовище, тобто навчально-виховний процес у ВНЗ, на комунікативному рівні може віддзеркалювати і занепад духовної культури у суспільстві, і деморалізацію, і мовне винародовлення, водночас і позитивні зміни у суспільному житті. Оновити культуру освітнього простору, саму атмосферу навчально-виховного простору у ВНЗ покликана *гуманітаризація професійної підготовки*, «емоційне, духовне збагачення майбутніх фахівців, залучення їх до культури як до живого втілення світу людських цінностей, до *гуманістичного стилю спілкування*» [Сидоренко 2002: 99].

Досліджуючи процес комунікації студентів (зокрема нефілологів), у різних вищих навчальних закладах України, вчені доводять важливість впливу соціальних чинників на мовлення майбутніх фахівців і зазначають наступне:

1) «багаторічна русифікаторська політика спричинилася до асиміляції української культури. Унаслідок цього цілі покоління українців утратили рідну мову, щонайбільше — розмилося основне для духовного життя нації поняття *рідна мова*» [Горошкіна 2002: 2]; так, при опитуванні багато студентів не можуть відповісти, яку мову вони вважають рідною;

2) «учнівська молодь в російськомовному середовищі спілкується переважно російською. У дитячому віці людина перебуває під безпосереднім впливом родини, і первинні вияви мовленнєвої діяльності в основному визначаються не реальною мовною ситуацією чи індивідуальними особливостями мовця, а його внутрішньородинними та міжродинними зв'язками. Переважна більшість громадян України саме в *родині* засвоює традиції неукраїнської мови» [Демченко 1998: 58]; зазначимо, що

йдеться насамперед про студентів — вихідців з українських родин східних і центральних регіонів країни;

3) захопленість сучасної освіченої молоді *суржиком*, який «у власне лінгвальному та онтологічному аспектах набуває статусу мови, що мотивується лабільністю етнічної свідомості українця та консервативністю сільського соціуму, який продукує та активно вживає слова-гібриди» [Чумак 2002: 58];

4) діалектна мова здатна зберігати протягом тривалого часу й передавати від покоління деякі орфоепічні (вимовні), лексичні і граматичні осмобливості. Навіть засвоївши зразки літературного (унормованого) мовлення у ВНЗ, студент, повертається до рідного села зі свідомим бажанням підкоритися «*рефлексу материнської говірки*» (термін Т. Назарової);

5) «наслідком своєрідного бажання переінакшити світ на свій лад, засобом самовираження є *молодіжний сленг* — певна динамічна частина української мови, що спирається на її систему й розвивається за законами цієї мови (іншомовні слова, новостворені за допомогою ресурсів рідної мови лексеми тощо)» [Горошкіна 2002: 3];

6) «переважна більшість інновацій і запозичень, їх перевірка на життєздатність і адаптація або відторгнення відбуваються в рухливому живому, а не фіксованому писемному мовленні» [Масенко 2003: 22], отже, писемне й усне мовлення студентства мають суттєві розбіжності, особливо на лексичному рівні;

7) природна мова, використана як засіб *комп'ютерної комунікації* (особливо студентської молоді), стала предметом вивчення комп'ютерної лінгвістики (зокрема комп'ютерної лексикографії);

8) зміни в економічному й політичному житті суспільства, в самій системі вищої освіти (перехід ВНЗ до кредитно-модульної системи навчання), активне залучення студентської молоді до самоврядування (діяльність студентських братств), бажання самореалізуватись у подальшій професійній діяльності, мова ЗМІ та інші фактори істотно впливають на формування *мовленнєвої особистості студента*.

Отже, беззаперечною є «потреба високоорганізованого суспільства у вихованні сильної мовної особистості, яка має

фундаментальні знання і багатий інформаційний запас, прагне їх поповнювати, володіє основами конструювання тексту відповідно до комунікативного задуму і мовленнєвою культурою» [Вдовцова 2004: 1]. Додамо до цього, що культура мовлення студента ВНЗ, незалежно від його фаху, є сукупністю основних комунікативних якостей, таких як: *правильність, чистота, багатство, виразність, доступність, доречність, стислість, логічність, впливовість мовлення*. На нефілологічних факультетах ВНЗ вивчається (як правило, тільки на першому курсі у першому семестрі) українська мова (за професійним спрямуванням), або ділова українська мова. Метою означеного курсу є, беззаперечно, формування комунікативних якостей мовлення з орієнтацією на специфіку майбутньої спеціальності студентів, тому й увагу у робочих програмах курсу зацентровано на опрацюванні професійної лексики та ситуаціях професійного спілкування (тренінгові форми навчання). Усі пропоновані лінгводидактами програми вивчення української мови студентами-нефілологами ВНЗ, попри об'єднуючі елементи, мають специфічні особливості: по-різному розставлено акценти у співвідношенні теоретичної й практичної частин, у формуванні зазначених вище комунікативних якостей мовлення, пропоновано різні педагогічні технології навчання мови. Увагу привертають публікації матеріалів програм, пропоновані у провідних періодичних виданнях (В. Михайлюк, Миколаївський державний аграрний університет — «Українська мова професійного спілкування. Модульний варіант вивчення»; Н. Тоцька, Херсонський державний технічний університет — «Ділова українська мова»; Т. Рукас, Донбаський гірничо-металургійний інститут — «Ділова українська мова»; В. Товстенко, Київський національний економічний університет — «Українська мова (за професійним спрямуванням)»; О. Тищенко, Інститут української мови НАН України — «Українська мова професійного спілкування» та інші). Показово, що автори програм не зводять вивчення курсу української мови лише до характеристики офіційно-ділового стилю, до написання ділових паперів з обраного фаху, а й звертають увагу на мовні виражальні засоби інших функціональних стилів, прагнуть розвинути творчі здібності, дослідницькі якості студентів, сформувати в них ставлення до мови як до джерела духовного збагачення людини. При укладанні

робочих програм з мови для студентів нефілологічних спеціальностей обов'язково слід враховувати об'єктивні і суб'єктивні фактори, що впливають на мовлення молоді і спричиняють мовленнєві помилки (про це ми зазначали вище).

Отже, навчання студентів нефілологічних факультетів ВНЗ української мови ставить перед викладачами вищої школи такі вимоги:

- Враховувати роль соціальних чинників у процесі формування професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців.
- Застосовувати новітні педагогічні технології, які відповідають світовим тенденціям розвитку системи освіти.
- Виходячи з потреби суспільства у національно-свідомій особистості майбутнього фахівця-інтелектуала, використовувати українську мову не тільки як джерело інформації, а й як засіб духовного збагачення.
- Керуватися принципами наступості й перспективності, зв'язку теорії з практикою; застосовувати диференційований підхід до навчання студентів.
- З огляду на обмежену навчальними планами кількість аудиторних годин, відведених на вивчення курсу мови на нефілологічних факультетах ВНЗ, звертати увагу на удосконалення форм індивідуально-самостійної роботи студентів.

Таким чином, ми стисло намагалися окреслити актуальні на сьогодні проблеми навчання української мови в Україні, послідовне і цілеспрямоване вирішення яких сприятиме досягненню основної мети — зберегти престиж української мови, мови Шевченка і Франка, мови наших предків, для прийдешніх поколінь національно-свідомих українців.

Література

1. Горошкіна, О.: Роль соціальних чинників у навчанні української мови. Ін: Дивослово 5/2002, с. 2-3.
2. Вдовцова, С.А.: Співвідношення загальномовних і професійних компонентів у мовній освіті студентів індустріального коледжу: Автореф. дис... канд. педагог. наук. Київ 2004.

3. Демченко, В.: Трансформація етномовного коду як фактор психологічного сприйняття етранжизмів: Зб. Наукових праць "Південний архів"(Філологічні науки). Херсон 1998, с. 58-60.
4. Масенко, Л.С.: Слово писане - слово мовлене. In: Дивослово 2/2003, с.22-24.
5. Михайлюк, В.: Українська мова професійного спілкування (модульний варіант вивчення). In: Дивослово 6/2004, с. 33-38.
6. Ніколаєнко, С.М.: Потрібен прорив у розвитку освіти і науки. Доповідь на підсумковій колегії МОНУ. In: Педагогіка толерантності 1-2/2005, с. 93-112.
7. Огієнко, І.І.: Наука про рідномовні обов'язки. Уривки. In: Дивослово 10/2003, с. 67-69.
8. Рукас, Т.: Про зміст курсу "Ділова українська мова". In: Дивослово 4/2004, с. 54-56.
9. Сидоренко, О.Л.: Освітній простір вищого навчального закладу як визначальний чинник формування фахівця нового типу. In: Педагогіка і психологія 3/2002, с. 98-100.
10. Тищенко, О.: Українська мова професійного спілкування (робоча програма та контрольні матеріали). In: Дивослово 5/2004, с. 55-58.
11. Товстенко, В.: Українська мова в економічному ВНЗ. In: Дивослово 11/2004, с. 54-56.
12. Тоцька, Н.: Формування професійно зумовленого мовлення студентів технічного університету. In: Дивослово 5/2003, с. 57-60.
13. Чумак, В.: Мовні картини світу в системі мови і мовлення. In: Дивослово 1/2002, с. 58-59.
14. Ющенко, В.А.: Виступ на підсумковій колегії МОНУ. In: Педагогіка толерантності 1-2/2005, с. 113-122.